

Raffaella Romagnolo

Een verloren vriendin

Vertaald uit het Italiaans door Hilda Schraa en Manon Smits

SIGNATUUR

2019

1

Het verleden bestaat niet, denkt Mrs Giulia Masca voor het vergrendelde paleis. Diezelfde gedachte schoot ook al door haar heen toen ze op het eersteklasdek uit haar hut stapte en ineens werd omarmd door het grote lijf van de haven van Genua, wit van het licht en zwart van het roet.

Ze kan maar beter niet op haar geheugen vertrouwen, want ze herinnert zich alles verkeerd: de pier, de gebouwen, de weg die de heuvels op voert, het profiel van het gebergte, het sponsachtige groen van de kastanjabomen, de scheve rijen, en ook het naargeestige silhouet van Borgo di Dentro, het paadje, de geur en nu ook deze voordeur.

Voor alle duidelijkheid: de dingen zijn nog hetzelfde. Alsof de tijd niet de moeite heeft genomen om ook hier even langs te gaan. Nieuw, en verrassend, is eerder de consistentie van de werkelijkheid. Lichter? Gewichtloos? En ook de afmetingen: volgens Mrs Giulia Masca zou de voordeur van het paleis groter moeten zijn. Veel groter. Ze had het durven zweren op haar zoon Michael, die aan het eind van de straat op haar wacht, samen met de chauffeur die hen in de haven stond op te wachten en voor de van boord komende passagiers een bordje met de tekst *LIBEROS GOCERI* omhooghield.

Sukkels. Wat een sukkels, die Italianen, analfabeten. *Liberò's Grocery!* Ze kunnen nog geen naam overschrijven van een briefhoofd! Ze balt haar gehandschoende vuisten en kijkt van onder de rand van haar hoed omhoog. Ze zoekt een teken. Woont er nog iemand? Piepkleine, diepliggende raampjes,

een armzalige, vervallen voorgevel. Zelf is ze door de jaren heen gekrompen, dus het zou voor haar nu juist allemaal extra groot moeten lijken. Daar heeft ze zich op voorbereid. Al vijfenveertig jaar lang. En dan die weggevreten plekken rond de hengsels, de spijkers met diamantkop, de krauwen van hondenpoten, de knaagsporen van houtwormen en ratten: die herinnert ze zich, maar ze herkent ze niet. Zijn het dezelfde?

Ze moet niet te lang treuzelen, Michael moet vanavond rond etenstijd in Milaan zijn: meer dan tweehonderd kilometer over wegen die er vast niet al te best aan toe zijn. De oorlog kennen ze alleen uit de kranten, maar door de raampjes van de Aprilia heeft Mrs Giulia Masca zich wel een idee gevormd en ze beseft dat haar zoon geen plezierreisje voor de boeg heeft.

Voordat ze een hotel voor de nacht ging zoeken – er was een hotel, dat weet ze zeker – wilde ze eerst even langs het paleis. Weemoed, natuurlijk. Dat is de leeftijd. En nu staat ze vreemd te kijken van dit... niets. Wat had ze dan verwacht, een spandoek met WELKOM erop? De fanfare, majorettes? Of had ze misschien binnen willen kijken, toestemming vragen aan de nieuwe bewoners? *Neem me niet kwalijk, ik heb hier gewoond, sterker nog, ik ben hier geboren, op de eerste verdieping, op de houten brits: mag ik even binnenkomen? Ligt dat matras van maisbladeren er nog?* En zou zij, Mrs Giulia Masca uit Mulberry Street, daar ooit nog op kunnen slapen?

In de eerste klas van de lagere school liet de meester hen altijd in koor opdreunen: *Borgo di Dentro verrijst / op een rotsuitloper / bij de samenvloeiing / van de rivieren Orba en Stura / op honderdzevenennegentig meter / boven zeeniveau*. De kleine Giulia had geen idee wat een *rotsuitloper* of een *samenvloeiing* was, en een dergelijke plek heeft ze sowieso nooit meer ergens gezien. Een handvol huizen met daaronder water. Groenige, stinkende poelen in de zomer, draaikolken in de herfst en lente, ijs in de winter, overal water. Niet genoeg om

een boot te nemen en ervandoor te gaan, maar wel genoeg om dijken en fundamenten aan te tasten. Waarom zou je op zo'n plek gaan wonen?

Om uit Borgo di Dentro te ontsnappen zijn er twee mogelijkheden. De eerste is langs de noordkant: van het plein op het lagergelegen plateau van de *rotsuitloper*, via de bruggen over de twee stromen, die daar als gespreide armen liggen vóór de *samenvloeiing*. Aan het plein had een kasteel moeten staan, aangezien het de Piazza Castello heet, maar Mrs Giulia Masca denkt dat de *samenvloeiing* dat stukje bij beetje heeft opgeslokt. Ze herinnert zich sowieso geen torentjes of kantelen, enkel het tramstation. Op de Piazza Castello kun je namelijk de tram nemen en ontsnappen over de eerste brug, die de Stura overspant. Of je neemt de andere brug, over de Orba. Maar dat is alsof je via de achterdeur vertrekt, er is niks heroïsch aan. Eigenlijk vindt ze 'bruggen' ook al een te groot woord. Brooklyn is een brug. Queensboro, Williamsburg.

De tweede mogelijkheid is ontsnappen in zuidelijke richting. Dat is wat zij vijfenveertig jaar geleden deed: op een ochtend in februari keerde ze Borgo di Dentro de rug toe, liep ze dwars door de nieuwe stad en weg was ze, de heuvels in. Maar een plek met een berg als voornaamste vluchtroute heeft iets opgeslotens, iets erbarmelijks.

Langs de twee riviertjes wemelt het van de werkplaatsen, smederijen, watermolens, looierijen, weverijen. Ook nu hoort Mrs Giulia Masca het kabaal. Zou Spinnerij Salvi er nog staan? Die lag honderdtwintig stappen en zestien treden lager dan het paleis, de kant van de Stura op. Als het niet al zo laat was, zou ze het paadje inslaan en naar beneden lopen om te gaan kijken. Zou het dak zijn ingestort? Zouden de muren nog overeind staan?

New York verouderd niet. Op een goede dag wordt ergens een omheining neergezet, een bord opgehangen, en een maand later staat er op de plaats van de oude een nieuwe sky-

scraper. Wolkenkrabber, of eigenlijk ‘hemelkrabber’: de hemel boven Manhattan, de eerste keer dat ze die beneden vanaf de stoep zag, ingeklemd tussen glanzende hoekige gevels, had ze het gevoel gehad dat die hemel elk moment uit elkaar kon barsten en kon neerstorten op de straat, de etalages, de hotdog-verkopers, het bankje van de schoenpoetser, de grote massa mensen die zich druk pratend voortbewoog, tegen haar aan botste, haar negeerde. Maar Spinnerij Salvi?

Morgen gaat ze die kant wel op om een kijkje te nemen, Michael is toch niet voor etenstijd terug. Onderweg had haar zoon, terwijl hij door het autoraampje naar buiten keek, onophoudelijk vragen gesteld. Hij deed zijn best om de namen die Mrs Giulia Masca een voor een uit haar geheugen opdiepte in het Italiaans te herhalen. *Punta Martin, Monte Tobbio, Madonna della Guardia, Borgo di Dentro, palazzo reale*. ‘How does it feel, mama?’ Ze wist niet wat ze moest zeggen. Nu legt ze haar hand tegen de deur, weifelend of ze zal kloppen of niet, en in gedachten ziet ze zichzelf weer staan als jonge meid, voor een andere gesloten poort. Ze was twintig – twintig, dat weet ze zeker, want het was eind 1900, de ochtend van 23 november – en aan het hek van Spinnerij Salvi hing een rond houten bord, de onderkant van een vat, waar met rode letters op stond:

GESLOTEN WEGENS WERKZAAMHEDEN

‘Verdomme.’

Zo praatte haar moeder Assunta. *Verdomme. Klote. Hoer. Zeikstraal. Kut. Slet*. De eerste keer dat Giulia tijdens de gymles op school het woord ‘kont’ zei, legde meester Olivieri de les stil, trok het Spaanse rietje achter zijn broekriem vandaan, zei dat ze haar vingers moest spreiden, de rug van de hand naar het plafond van de gymzaal met de klimrekken, en sloeg hij haar zeven keer. Dus legde de kleine Giulia zichzelf één regel

op: nooit woorden gebruiken die ze alleen haar moeder hoorde zeggen.

‘Verdomme, verdomme, verdomme,’ herhaalt Assunta, en ze slaat met haar vlakke hand tegen het bord. Ze praat in halve zinnen. Na een paar woorden moet ze hoesten en geeft ze slijm op, niet altijd in haar zakdoek.

Anita Leone is ook bij hen. ‘Het is vast door een schilder gedaan,’ zegt die terwijl ze met een vinger over de sierlijke vuurrode letters strijkt.

Ze is op dezelfde dag als Giulia geboren, er zit nog geen uur tussen. Ze is beschouwend van aard, heeft een originele blik die op details let, dingen ziet die anderen niet zien. Nuances, alternatieven, uitvluchten. En ze heeft ogen als scherven obsidiaan, een donkere, glanzende teint, een zachte, stevige huid. Haar zou niemand ooit voor een *Ierse hoer* kunnen aanzien (het zou nooit bij Anita opkomen om met een mes in de hand duidelijk te maken hoe de zaken ervoor stonden). Een *Mexicaanse puta* dan misschien? Niet met die gespannen schouders, die houding, bij haar zou niemand in de fout gaan. Haar vriendin Anita. Een lafbek en een bedriegster. Daarom is Mrs Giulia Masca teruggekomen, toch?

Assunta negeert Anita, zoals altijd. Ze begrijpt haar niet. Ze noemt haar ‘de prinses’, of ‘de hertogin’, of ‘La Bela Rosin’, naar de minnares van Victor Emanuel, of ‘Koningin Taytu’, ook al staan ze bij Spinnerij Salvi alle drie aan de teilen. Hetzelfde werk, gelijk loon. Assunta hoest nog eens, wrijft over haar handen, ruw van drieënvijftig jaar gloeiend heet water, gekookte rupsen en getwijnde draad, en stopt ze onder haar oksels, huiverend in haar linnen mantel.

Giulia staat intussen te rekenen. Ze rekent al sinds het begin van de staking, elf dagen geleden: een dag bij Salvi duurt 12 uur en is goed voor 80 cent. Een kom soep met een kwart brood in de gaarkeuken kost 15 cent (10 cent voor alleen soep); een stuk stijfsel voor het strijken van de was: 20 cent;

een ritje met de tram naar Novi Ligure (een retourtje): 40 cent. Voor een kilo rundvlees ben je het loon van een hele dag kwijt, en kalfsvlees kost 1 lire en 40 cent, dus het loon van bijna twee dagen. Een kaartje voor een dansfeest? Afhankelijk van het soort feest tussen de 40 en de 50 cent. Ze weet de prijs van alle dingen die ze zich niet kan veroorloven.

Sinds het begin van de staking is het verlies 8 lire en 80 cent schoon, maal twee is 17 lire en 60 cent, want ze zijn met twee garenspinsters thuis. Giulia's vader is gestorven toen zij net van de lagere school kwam, en niemand die om hem treurt. Giulia heeft een boekhoudersgeest, dat heeft ze van haar moeder, die niet kan lezen maar wel meteen doorheeft hoe de vork in de steel zit en nu haar ogen in die van haar dochter boort. 'Heb je nou je zin?' snauwt ze. Dan keert ze de meiden de rug toe en loopt terug naar het paleis.

'Gaat ze niet mee?' vraagt Anita. Giulia maakt een gebaar alsof ze wil zeggen: *Blij toe*. Ze hadden met hun drieën het bos in willen gaan om kastanjes te rapen. Halverwege de middag hebben de meiden een zak vol. Om ze te verdelen gaan ze naar Anita's huis, een boerderij aan de overkant van de Orba, waar de heuvels en wijngaarden beginnen. Ze praten over het bericht op de poort van de spinnerij. Gesloten wegens werkzaamheden? Daar zou niemand in trappen.

Niet na de show die drie dagen daarvoor was opgevoerd door de burgemeester, bijgenaamd de *avucatein*, het advocaatje, een kereltje met een grote krulsnor, een puntsik en een stel keizerlijke bakkebaarden. Hij ontving de spinsters op de tweede verdieping van het gemeentehuis, in de raadzaal. Toen de vrouwen eenmaal over hun schroom heen waren – nooit eerder zagen ze zulke grote schilderijen, zulke glanzende tafels, zulke fraaie stoelen die totaal niet pasten bij de vodden die ze aanhadden – legden drie woordvoersters de eisen van de sta-kende vrouwen op tafel.

Ten eerste: onmiddellijk ontslag van de nieuwe opzichtster

Maria Filippa Agostini. Die koeioneert hen door het gebruik van de latrine maar eens in de vier uur toe te staan, een boete van twee cent op te leggen wanneer ze een draad laten knappen of het begin niet kunnen vinden; ze scheldt hen uit voor niksnutten en zelfs, met alle respect, voor sloeries.

Ten tweede: dat ook de arbeidsters die de staking hebben georganiseerd weer aan het werk mogen.

Ten derde: verlaging van het aantal uren per dag van 12 naar 11, en een verhoging van het loon van 80 cent naar 1 lire. 'In de spinnerijen van Novi,' besloot de minst schuchtere van de drie, 'verdienen de spinsters 1 lire 30 per dag, plus onderdak en verwarming.' En de avucatein?

De avucatein gaf geen sjoeg. Nog nooit een staking meege-maakt. Daarover pochte hij altijd bij de onderprefect en de luitenant van de carabinieri: het is 1900, 1901 bijna, en in Borgo di Dentro is nog nooit gestaakt. De stokers (vier jaar eerder) en de grondwerkers (twee jaar eerder) telden niet mee. Kwajongensstreken. Moesten de vrouwen nu zo nodig de eersten zijn?

Hij stond aan de kant van de bazen, dat was duidelijk. Zeker, hij zou de familie Salvi op de hoogste stellen van de *onbetwistbare* redenen voor de staking. Zeker, hij zou *het juiste moment kiezen om zijn missie tot een goed einde te brengen*. Zeker, *zonder mankeren*. Op voorwaarde dat zij meteen weer aan het werk gingen. Dat ze even zouden stilstaan bij de zieke geest die koppig blijft volharden. Dat ze even zouden stilstaan bij de *monden die moeten worden gevoed en de strenge winter die voor de deur staat*. De grond zo bevroren dat je er nog geen kool uit kon trekken. De kastanjes en paddenstoelen die zouden opraken. Hun hongerige kinderen, hun *grote, smekende ogen*.

Hij had het tegen zichzelf, beslist niet tegen de spinsters, hij vermeed het zelfs om hen aan te kijken, staarde liever naar hun lichamen, de stevig ingepakte boezems, de koubulten op

hun handen (heel wat anders dan de bleke teint van zijn vrouw, de sneeuwwitte, slanke vingers waarmee ze elke ochtend de dasspeld op zijn stropdas bevestigde). Of hij liet zijn blik over de schilderijen aan de wand dwalen, over de lintjes van de luitenant, de pennen van de verslaggevers, de blaadjes die hij in zijn hand hield. Zijn toon was verheven, bezielde: ze luisterden in feite naar het beroep dat een vader op hen deed, want dat is een burgemeester. Een burgervader. Ze moesten vandaag nog naar de spinnerij gaan. Morgen te moeten aankloppen bij de familie Salvi, door honger gedreven, zou veel erger zijn.

De afsluiting werd met ontsteld stilzwijgen ontvangen. Toen had een vrouwenstem achterin geroepen: 'Avocatein, schei toch uit! Er is hier nog nooit iemand doodgegaan van de honger!' en de burgemeester had de zaal onder luid boegeroep verlaten.

Kortom, ze zaten midden in een oorlog. De eerste zet van werkgeverskant was dat bord met GESLOTEN WEGENS WERKZAAMHEDEN. Of eigenlijk zaten ze *in een grote bak met stront, tot hier*. Dat zou Giulia's moeder hebben gezegd, met haar vlakke hand ter hoogte van haar neus, als ze voldoende lucht had gehad voor een zin van acht woorden. In haar hoofd houdt ze echter, zittend naast de kachel, ellenlange woordeloze monologen, eindeloze woedende tirades, waarvan af en toe een flard in een vulgaire oprisping haar lippen bereikt.

In het voorjaar van 1850 woedde op de velden rond Borgo di Dentro de pebrine, de rupsenziekte. Assunta Parodi was nog geen elf en werkte al vier jaar in de spinnerij, samen met haar moeder en twee zussen. De grondstof werd schaars en de productie kwam maandenlang stil te liggen. Haar jongere zus stierf in vier weken tijd aan een ziekte op de borst – 'verdomme' – haar oudere zus belandde in Genua waar ze tippelde in de steegjes – 'smerige hoer' – maar zij wisten het tot aan de heropening te redden dankzij de barmhartigheid van de bu-

ren die voor aardappelen, savooiekool en af en toe een ei zorgden.

Op haar zeventiende trouwde Assunta met Erminio Masca, de eerste die een vriendelijk woord voor haar had gehad – ‘de gore klootzak’ – en een halfslachtige glimlach, toen ze na een dienst van twaalf uur met neergeslagen blik, hongerig, ongekamd en stinkend van haar werk kwam.

Op 17 november 1869 werd in aanwezigheid van de Franse keizerin Eugénie en op de klanken van de *Egyptischer Marsch* van Johann Strauss jr. het Suezkanaal geopend. De markt werd overspoeld door Chinese zijde en Assunta raakte haar baan kwijt. Ze was negenentwintig, ze had twee kindjes verloren voor ze van de borst af waren, en had een man die altijd dronken was.

‘Smeerlap.’

De soep van drie uien, een knolraap en een handjevol koolbladeren, aangelengd met water, zout en een lepel azijn om de ranzige smaak te verbloemen, waar ze een hele week mee moesten doen, doopte ze ‘Suez’. Ze aten om halfvijf ’s middags, om zes uur lagen ze al onder de dekens, want er was ook geen geld voor kaarsen. ‘Eet, en wees blij dat het geen Suez is,’ zegt ze sindsdien elke avond, als een vaste riedel, bij een aardappel, drie gezouten ansjovissen of een schaal varkenspens.

De staking bij Spinnerij Salvi begon de dag na haar zestigste verjaardag. Haar vingers zijn vervormd door de artritis en ze heeft nog maar één tand in haar mond. Om lucht te krijgen slaapt ze zittend, of ze zit de hele nacht wakker naast de kachel en somt drieënvijftig jaar aan geldige redenen op om niet in God of het socialisme te hoeven geloven. De priesters op de kansel en de sprekers met de rode anjer die vanuit Genua de berg overtrekken en weer afdalen naar Borgo di Dentro zijn volgens haar te dik om de Waarheid te kennen. Het zijn mannen en ze zijn dik. *Paradijs? Revolutie?* Sprookjes voor kinderen. Praatjes van zatlappen zoals haar man. De dag dat hij in

het steegje achter de kerk werd gevonden, liggend in zijn eigen kots, is de enige dag dat Assunta met de rozenkrans tussen haar vingers in slaap is gevallen, en dat was een dankgebed. Een gevuld bord en hout in de kachel, dat is haar credo. En al bestaat het paradijs dan niet, de hel heeft zij aan den lijve ondervonden en ze weet dat de staking de snelste weg ernaartoe is.

‘Kutwijven.’

Allemaal, ook Giulia en de *prinses*. Had ze niet dertien kindarbeidsters en achtenvijftig volwassen spinsters tegen zich, dan zou Assunta zich in haar eentje bij de Salvi's melden. ‘Hier ben ik!’ zou ze zeggen, ze zou het vuur onder de ketel aansteken, het kraantje boven de eerste teil opendraaien en op zoek gaan naar het draadeinde. Daarom heeft Giulia geen zin om naar huis te gaan, na dat bord met GESLOTEN WEGENS WERKZAAMHEDEN: de bazen willen hen breken, dat is duidelijk. Om dan ook nog het gevloek van haar moeder te moeten verdragen, dat zou te veel van het goede zijn.

Bij Anita thuis hangt een heel andere sfeer. De familie Leone is eigenaar van de hoeve waarin ze wonen en van een lapje grond vol stenen, dat heel weinig opbrengt. Ze bewerken in deelpacht het land van markies Franzoni. Sint-Maarten is geweest, de contracten zijn vernieuwd, ze hebben weer voor een jaar werk én te eten.

De vileine actie van de Salvi's blijkt geen verrassing voor degenen die Anita ‘Anita’ noemen, de naam gekozen door haar grootvader Domenico, die in het leger van Garibaldi had meegevochten bij Marsala en Calatafimi, en evenmin voor degenen die haar Maria Vergine noemen naar de wens van haar grootmoeder Luigina, die zo dweept met de Madonna della Guardia in Genua dat ze drie keer per jaar op pelgrimstocht ging, in de lente, zomer en herfst, waarbij ze 's nachts over de berg liep met een bel rond haar hals om de wolven af te schrikken, en voor zonsondergang terugkwam met gaten in haar

kousen en bloeduitstorting onder haar teennagels.

Ook Anita's twee jongere broers dragen in hun naam de geest van beide grootouders: Pio Giuseppe Garibaldi Leone, achttien jaar en socialist, citeert Turati en verheerlijkt de klasstrijd; Benedetto Nino Bixio Leone, zeventien jaar en klaar voor het noviciaat, loopt met bidprentjes van de Heilige Franciscus van Assisi en paus Leo XIII op zak. Anita kijkt toe terwijl ze aan het bakkeleien zijn en roert glimlachend in de polenta. Ja, er hangt een heel andere sfeer.

Giulia houdt ook van alles rond Hoeve Leone: de kippenren, het konijnenhok, de kelder, de stal, de kapschuur, de schommel, de juten zakken, de houten kuipen voor de druiven, de pers, de schoffels, de spaden, de houten jukken en de klauwijzers voor de ossen, de manden, de ton met kopersulfaat, de geur van de stal en zelfs die van de mesthoop, zo heel anders dan de stank van het riool in Borgo di Dentro. En dan de dingen binnen: de biezen stoelen, de krukjes, de grote tafel met de inkervingen van het mes, de naaimachine in een hoek, het rode hemd aan de keukenmuur, met alle medailles en een benen kruisje aan de kraag genaaid. Voor het raam het hele arsenaal van Primo Leone, Anita's vader, dirigent van het muziekcorps en truffelzoeker: op het planken blad tref je keurig gerangschikt twee glimmende trompetten aan, de accordeon, een gebogen mesje, de dubbele borstel met zacht en hard haar, het fluitje voor de hond en een portret van Karl Marx. Boven de gootsteen hangt daarentegen een afbeelding van de Madonna van Loreto, met een olijftak erachter gestoken.

In huize Leone vliegt de middag voor Giulia voorbij. Als het donker wordt, vat Anita moed voor allebei, geeft de pollepel over aan Giuseppe Garibaldi, doet haar hoofddoek weer om en trekt haar mantel aan. 'Ik loop met je mee,' zegt ze.

Ze steken de brug over en klimmen omhoog naar Borgo di Dentro tot aan het punt vanwaar je de poort van de spinnerij kunt zien, Giulia met haar halve zak kastanjes. Zonder er iets

over te zeggen kijken ze allebei of het bord er nog hangt, dan nemen ze afscheid. Anita gaat terug naar huis en Giulia loopt verder omhoog naar het paleis. Als ze bijna boven is draait ze zich om en kijkt naar het zwarte silhouet van de fabriek, de hoge, koude schoorsteen, de grote ramen die het maanlicht weerkaatsen, de snelle gedaante van Anita, al bijna onzichtbaar in het duister. Dan slaat ze het paadje in.

Ze laat het logge gebouw waar de familie Salvi woont achter zich. Staan ze uit het raam te kijken? Hebben ze de hele dag op de gezichten gelet om te zien wat het effect van de rode letters is? En nu, zien ze haar? Kunnen ze haar gedachten lezen?

Aan de voet van de ommuring aan de noordkant groeit in november een tapijt van zwart mos en stinkende schimmels. Om er niet op te trappen blijft Giulia midden op het paadje lopen, waar de koude noordenwind de rook van de kachels afvoert en de smeerbeel wegblaast. Ze trotseert het donker midden op de weg, de schouders recht, de kin omhoog, de zak kastanjes die tegen haar enkels slaat, en laat ze maar denken dat ze een brutaal nest is, haar maakt het niet uit.

Het paleis is een gebouw van drie verdiepingen met een dak van takken en kapotte dakpannen, daaronder verorberen hele hopen wriemelende rupsen verse moerbeibladeren. Die plukken Giulia en haar moeder aan de overkant van de rivier, ze binden ze in een grote doek en nemen ze mee naar huis. De vrouwen wonen in twee kamers op de eerste verdieping en hebben op zolder recht op de vier rekken voor de rupsen, die rond het rookkanaal staan opgesteld. Wanneer de rupsen klaar zijn – niet te vroeg, als de cocon nog niet klaar is, en niet te laat, als de ontpopping al is begonnen – verkopen ze de cocons aan een tussenpersoon, die ze verkoopt aan een andere tussenpersoon, die ze verkoopt aan de familie Salvi. Assunta neemt genoeg met wat ze krijgt, ze zou nooit van een tussenpersoon af stappen; de onderhandeling aangaan met de baas komt niet eens bij haar op.

In de bocht van het paadje blijft Giulia staan en kijkt naar het gebouw. Ze weet niet waarom dat ‘het paleis’ wordt genoemd. Vochtige kamers, klein als berghokken, afgesleten traptreden, scheve muren, scheuren, plees met een gat dat rechtstreeks uitkomt op het afvoerkanaal. Het smerige hart van Borgo di Dentro. Kruimeldieven, zakkenrollers en prosti-tuees. En trouwens, waar slaat dat ‘Borgo di Dentro’ op, ‘Dorp van Binnen’, maar ‘binnen’ wat dan? Daar heeft Giulia ook geen idee van. Met haar spijkerschoen schuift ze een hoopje rotte bladeren opzij. Ze kijkt omhoog om de maan te zoeken, maar de duisternis is compact, ondoorzichtig. Ze bedenkt dat ‘Borgo di Dentro’ eigenlijk een perfecte naam is: *binnen* in de betekenis van *opgesloten*.

De rioolstank slaat haar in het gezicht. Als het koud is stinkt het minder, maar vandaag was het een zachte dag. Ze ziet voor zich hoe de zon met verblindende steekvlammen door de grote ramen van de fabriek valt. Hitte en de stank van dode rupsen. Weer 80 cent in rook opgegaan. 55 cent zou naar haar moeder zijn gegaan, ‘als je tenminste niet elke avond Suez wilt eten’, de rest zou verdwijnen achter het laatje van haar nachtkastje, dat korter is dan de geleiders en plaats biedt aan het zakje met spaargeld dat Giulia heeft opgepot door jaar in, jaar uit heel zuinig te doen: 1 lire en 25 cent per week, oftewel 5 lire per maand, keer 10 maanden per jaar, keer 11 jaar, dat is 550 lire, wat volgens de winkelbediende van furniturezaak Mode & Nouveautés overeenkomt met vierentwintig meter madapolam van extra zware kwaliteit, twaalf meter linnen, zes sets winterlakens en vier voor de zomer, een deken van dikke wol en twee van dunne wol, alles bij elkaar bijna een complete uitzet. Ze heeft ook een cadeau voor Pietro Ferro in gedachten. Een olieverfschilderijtje dat ze heeft gezien in de uitdragerij. Het kost 30 lire, maar dat is het volgens Giulia wel waard. Er staan een jongetje en een meisje op die sneeuwballen gooien op een binnenplaats die veel lijkt op die voor de

deur van het paleis. Het jongetje draagt een lange sjaal die wappert in de vaalblauwe lucht. Hij gooit een sneeuwbal en het meisje rent schaterend weg. Giulia heeft ook een kaartje in gedachten. Daarop zal ze alleen *Wij* schrijven. Eind februari zal ze al haar geld pakken en kopen wat nodig is. Op de tweede zondag in maart gaat ze trouwen met Pietro Ferro, en daar is ze heel blij om, ook al is van 'het huis uit gaan' niet echt sprake, want de familie Ferro bewoont de hele tweede verdieping van het paleis. Ze zijn met z'n vieren, vader, moeder, Pietro en hun oudste zoon Achille. Bij hen is er ruimte, eten, warmte.

Ze zou er ook nu het liefst naartoe gaan. De trap op sluipen, heel voorzichtig, zodat haar moeder haar niet zou horen. Ze zou op de tweede verdieping aankomen, naar binnen gaan, maar dan? Op dit tijdstip hoort een meisje niet naar het huis van haar verloofde te gaan, toen ze klein waren lag dat anders, en Pietro is vast ook nog niet thuis, de tram arriveert niet voor zeven uur 's avonds, Pietro is degene die altijd met nieuws uit Novi Ligure komt aanzetten. Hij werkt bij Katoenfabriek Raggio en weet alles van spinnen en weven. Giulia overweegt of ze hem bij het station zal opwachten, maar het is te laat.

Door het warme, nazomerachtige weer van de laatste tijd woekeren de schimmels langs de afvoerkanalen, en het rioolwater gist en zet uit. Haar moeder heeft gelijk, het is een kloteleven, dus dan moeten ze toch op z'n minst het Rechtmatige verdienen, denkt Giulia. Uitrekenen wat dat inhoudt is al sinds Anita en zij in de spinnerij zijn begonnen hun favoriete tijdverdrijf. In die negen jaar aan de teilen hebben ze vastgesteld dat het Rechtmatige overeenkomt met:

- drie maaltijden per dag
- eens in de week een portie gekookt rundvlees of een halve kip
- op vrijdag een kom stokvis

- eieren, olie, boter, melk en kaas naar behoefte
- eens in de maand een puntzak gebrande koloniale koffie
- eens in de maand een pak amaretti- of *krumiri*-koekjes
- voldoende kaarsen en petroleum om het licht tot tien uur 's avonds te laten branden
- in de herfst een confectiejurk voor de winter
- om de twee jaar een confectiejurk voor de zomer
- elk jaar een paar schoenen

Volgens Anita zou het bedrijf ook voor een verjaardagscadeautje voor de werkneemsters moeten zorgen: een flesje Violetta di Parma voor de volwassenen en een doosje pastelkrijt voor de meisjes. Giulia daarentegen rekent een panettone met rozijnen voor Kerstmis tot de verplichtingen van de familie Salvi. Verder vinden ze dat van hun loon het nodige opzij moet kunnen worden gelegd voor de bruidsuitzet, en ze hebben voor elke maand een extraatje bedacht. Januari: een handmof; februari: wol voor twee paar kousen en een kaartje voor het carnavalsbal; maart: niets, gezien de vastentijd; april: een paar zijden kousen; mei: een kookpan of een koekenpan of twee schalen (naar behoefte); juni: een hoofddoek om tijdens de Sint-Jansprocessie te dragen; juli: nieuwe klompen voor het feest van de Madonna del Carmine; augustus: een bustehouder, of een onderjurk met kanten rand, of twee onderbroeken; september: voldoende wol voor een sjaal; oktober: drie zakken steenkool; november: drie worsten; december: behalve de panettone ook wat rouge en een kaartje voor het oudejaarsbal.

Het Rechtmatige is dus niet zomaar nattevingerwerk, je kunt het precies afmeten. Terwijl ze verder loopt door het donkere Borgo di Dentro raakt Giulia steeds meer overtuigd. Giuseppe Garibaldi Leone heeft gelijk, staken is de enige mogelijkheid, ze zouden elkaar moeten steunen, moeten volhouden tot ze hebben gewonnen, al duurt het een maand, of twee maanden,

al moeten ze tot het voorjaar Suez eten, net zo lang als nodig is.

Nog meer rotte bladeren, in het afvoerkanaal dobbert een drol. In het midden, blijf in het midden van het pad, denkt ze schouderophalend, en laat Meneer de Burgemeester, Meneer de Prefect, Meneer de Luitenant der Carabinieri, de Familie Salvi en haar eigen Mevrouw Moeder maar denken dat ze schaamteloos is. Ze is nu toch al bijna getrouwd.

Het bord van Grand Hotel Vittoria biedt kamers aan tegen *gunstige prijzen*. Michael heeft twee dikke portemonnees op zak, eentje met dollars en de andere met lires, en hij eist een passend onderkomen. Hij vertrouwt de geruststellende woorden van de portier niet, diens uniform is te versleten, de manchetten en kraag zijn kaal, hij wil het met eigen ogen zien; dus loopt hij met Mrs Giulia Masca mee naar de kamer, zet de koffers naast de kast, inspecteert nachtkastjes en ladekast, laat water in de wastafel stromen, voelt of de radiatoren warm zijn, controleert of de lakens schoon en de kussens zacht zijn. ‘*To-morrow*,’ zegt hij dan.

Morgen, ja. Als haar zoon weg is blijft de vrouw staan luisteren, met haar jas nog aan. Wat een gedoe voor één nacht. Als ze terugdenkt aan de begintijd in Mulberry Street moet ze lachen. Is Michael dat vergeten? Ratten als konijnen zo groot, en uitgehongerde katten, waardoor ze de baby niet alleen durfde te laten in zijn wiegje. Nu hij de veertig gepasseerd is heeft haar zoon nog steeds de kracht in zich van een kind dat alles vergeet, van de jeugd die alles overwint. Mrs Giulia Masca zelf heeft juist het gevoel dat ze helemaal niets heeft overwonnen, dat de armoede nog steeds aan haar vreet in de nachtmerries waaruit ze wakker schrikt, in het stuk brood dat echt niet mag overblijven, in het snoeppapiertje dat je niet weggooit want je weet maar nooit.

In stilte registreert ze de voetstappen van haar zoon op de trap, zijn groet in lachwekkend Italiaans, het open- en dicht-

gaan van de hoteldeur. Dan pas trekt ze haar handschoenen uit, zet haar hoed af en legt beide op de ladekast, ze werkt zich uit haar jas, schudt met haar voeten, schopt haar schoenen uit en ploft op het bed neer. Ze denkt aan de blikken in de lounge. De portier herkende haar niet, maar hoe had dat ook gekund? Hij zal een jaar of dertig zijn. Ook de naam in haar paspoort kwam hem niet bekend voor, deed niet vermoeden dat ze uit Borgo di Dentro kwam. De Amerikaanse heeft trouwens ook een ongewone achternaam: Erminio Masca, haar vader, kwam van buiten, was hier toevallig beland en maar voor even, het enige wat hij hier heeft nagelaten is een dochter, dus niks. Zou Mrs Giulia Masca zich daarom hier niet thuis voelen?

Het bed is zacht. Met haar ene hand volgt ze de contouren van het hoofdeinde. En wat wil dat eigenlijk zeggen, *thuis*? Thuis is 12 Lexington Avenue, eerste verdieping, eronder de nieuwste van de zeven vestigingen van Libero's Grocery. Keuken, woonkamer, zitkamer, twee provisiekamers, een badkamer met bad en drie slaapkamers. Gigantisch, voor een vrouw alleen, maar waarom ook niet, ze kan het zich immers veroorloven? Thuis is ook 117 Mulberry Street, waar nog altijd de eerste winkel is. Met hetzelfde uithangbord dat zoveel indruk op haar had gemaakt toen ze van Ellis Island kwam, de geur van kielruim en oud zweet nog in haar neus. De onvergetelijke stank van de derde klas. In het appartement op de eerste verdieping zitten nu acht Calabrezen, die pas zijn aangekomen. Of negen misschien, Mrs Giulia Masca weet het niet precies. Ze vermenigvuldigen zich snel. Sukkels zijn het, die Italianen, analfabeten met te veel kinderen, *dagos, wops, guineas*. Thuis is één keer per maand ernaartoe gaan om de huur te innen, een wandeling over 22nd Street, Park Avenue, Union Square en Broadway tot aan Blecker Street en Mulberry. Een uurtje lopen, om *de rekeningen te vereffenen* en te genieten van heel die afstand, de weg die ze had afgelegd vanuit dat brakke ruim van de derde klas naar het licht van Lexington

Avenue. Maar het paleis? Is dat ook thuis?

Niet dat ze niet van streek is. Het verleden bestaat niet, oké, dat is duidelijk, ze zal niet op haar herinneringen vertrouwen. Amerika leert je om vooruit te kijken, vooruit! Maar voor die vergrendelde deur van het paleis heeft ze ontdekt dat de tijd geen rechte weg is die naar de verte voert, maar kronkelt als een lint, en zich om zijn eigen as wikkelt, en zij is nu in een plooi terechtgekomen. In Manhattan is haar dat nooit overkomen.

De kast in Grand Hotel Vittoria ruikt naar kamfer. In 1917 had een journalist die naar het Italiaans-Oostenrijkse front was gestuurd in *The New York Times* geschreven dat de Italiaanse soldaten op kamfertabletten kauwen om de lijkstank niet te ruiken. Libero had het artikel verbrand en geen kamfertabletten meer willen verkopen. Mrs Giulia Masca had zelfs de voorraad weggegooid. Ze gruwet van die geur: ze laat de kastdeuren openstaan en gooit de ramen wijd open. Ze doet haar jas weer aan en kijkt naar buiten. Een bijna rechthoekig plein, met één langere kant, ideaal voor het kaatsen met de *bracciale*, de houten armband. Anita's vader en broers waren daar meesters in, en Pietro Ferro stond ook zijn mannetje.

Ze sluit de ramen maar laat een kiertje open voor de frisse lucht, en trotseert dan de kast en de geur. Camphor Tree. Ze heeft in Florida een keer een gigantische zien staan, een jaar of twaalf geleden, haar laatste reis met Libero. Ze haalt een handvol klerhangers uit de kast en gooit ze op het bed. Vervolgens begint ze haar koffers uit te pakken, ondergoed aan de ene kant, blouses en rokken aan de andere, haar schoenen op een rijtje. De kou is de kamer binnengedrongen, maar dat vindt Mrs Giulia Masca juist fijn: koud, schoon. Ze begint haar spullen in de kast te leggen en prevelt intussen: 'Tomorrow, tomorrow.'

Wanneer alles een plekje heeft gekregen kijkt ze voldaan om zich heen. Ze laat haar hand over de bovenkant van de kast

glijden: geen stof. Ze bukt zich om een vluchtige blik onder het bed te werpen: ook schoon. Mijmerend strijkt ze over het behang.

Aan de andere kant van deze muur was de Sociëteit van de Democratische Partij: zware donkerrode gordijnen, sierkleedjes op de tafels, gietijzeren spuwputten en een plank met boeken die je kon lenen (Edmondo De Amicis, Filippo Turati, Karl Marx). De portretten van Felice Cavallotti en Giuseppe Garibaldi, de echte. Anita en zij gingen als man verkleed naar de bijeenkomsten: broek, jasje, dikke sjaal, hoed. Dat hadden ze ook die winter gedaan. Begin november was parlamentslid Pietro Chiesa, socialist, uit Genua gekomen. *Proletariaat, uitbuiting, revolutie*. Toen de meisjes dik ingepakt klaarstonden stak Assunta haar priemende wijsvinger uit en snauwde: 'Gelul!' Waarom waren ze zo enthousiast als ze niet eens mochten stemmen? Maar ze zetten allebei hun kraag overeind, trokken hun kin in en gingen op pad. Ze luisterden naar de sprekers, het commentaar. Dagenlang discussieerden ze erover.

Ook het bal dat werd georganiseerd om geld in te zamelen voor de spinsters werd aan de andere kant van deze muur gehouden. Het was op zaterdag 15 december 1900, de drieëndertigste stakingsdag. Hoe is het mogelijk dat sommige data zo in je geheugen staan gegrift? Misschien zou Mrs Giulia Masca, als ze erbij had kunnen zijn, de tijd nu niet als kronkelig hebben ervaren, als zijdedraad gewikkeld rond de spoel. Ze kijkt naar haar handen, de opgezwollen gewrichten. Dan zou het bal een van de vele herinneringen zijn, een minuscuul stipje op de lijn van haar leven. Misschien zou ze dan zelfs niet gevluht zijn en zou ze zich nu niet zo voelen: ontheemd in haar eigen dorp. Is het geen thuis meer als je vlucht? Kun je dan niet meer terug?

Langs de randen van het behang hebben zich vochtplekken afgezet. Niks geen bal, ze kreeg koorts. Assunta liep mopperend de trap op om Pietro Ferro te waarschuwen en weer ro-

chelend naar beneden om ‘Koningin Taytu’ te waarschuwen, die voor de deur van het paleis op het stelletje stond te wachten. Toen ze het nieuws hoorde trok Anita wit weg. ‘Ze is niet dood, hoor!’ had Assunta gezegd. Zonder een woord te zeggen was het tweetal vertrokken.

Ze hadden elkaar al drie weken niet in de ogen gekeken. Als het al gebeurde was dat per ongeluk, een moment van onoplettendheid. De vorige zondag, toen ze met z’n allen bij de familie Leone thuis zaten te kaarten, waren ze ook gestopt met tegen elkaar te praten. Het gebeurde als vanzelf, ook al deed het pijn. Een kwestie van voorzichtigheid.

Elkaar niet in de ogen kijken was bijna onmogelijk, maar ze hielden koppig vol: Pietro nam er genoeg mee naar haar handen te staren, naar de sierlijke ronding van haar oor, haar volle boezem. Hij hield er meteen mee op zodra hij zich realiseerde wat hij aan het doen was, dan keek hij abrupt een andere kant op, maar ook dat was niet verstandig, het zou iemand kunnen opvallen.

Anita keek juist naar zijn schouders en zijn haar, dat lang en dik was en altijd schoon, ze keek hoe het in krullen in zijn nek viel, over zijn slapen, maar dat was verkeerd en gevaarlijk en slopend, een voortdurende spanning, zo hevig dat met elkaar praten te veel zou zijn geworden.

Wanneer gebeurde het voor het eerst? Wanneer werd Anita Maria Vergine Leone zich bewust van Pietro Ferro’s lichaam – van zijn armen, de gespierde dijen in zijn broekspijpen – wanneer raakte Pietro verrukt van Anita’s lippen, vlezig als paarsrode pruimen? Wanneer was Giulia niet langer *Giulia* – vriendin, verloofde – en kreeg ze vorm als iets in hun midden, *tussen hen in*, wat voelde als een obstakel? Wanneer was ze *de ander* geworden?

Ze kennen elkaar van kinds af aan: Pietro het vriendje van Giulia, en Giulia het vriendinnetje van Anita. Verstoppertje, blindemannetje, stand-in-de-mand. Dat Pietro en Giulia zich

zouden verloven was vanzelfsprekend, zelfs Assunta vierde het door twee worstjes te bakken. En ze bleven net als daarvoor met z'n drieën optrekken, genoten samen van iets lekkers, een wandeling door het bos, een potje kaarten, alle drie bij de familie Leone op winterse zondagen (focaccia, salami, kastanjes in melk, perziken op siroop), Pietro en Giulia die samen arriveren en samen weer vertrekken. Alleen wil Pietro nu niet meer vertrekken, en zou Anita willen dat hij bleef. Alleen.

Assunta ziet hen weglopen, op naar het bal, en gooit de voordeur met een klap dicht. Wat een vreemde stilte, denkt ze. Maar ja, zo is de prinses: uit de hoogte. Haar aanstaande schoonzoon doet er goed aan geen woord tegen haar te zeggen. Als er al gevaar is – er is altijd gevaar voor Assunta – komt het niet van zo'n griet als Anita.

De twee lopen door zonder elkaar aan te raken, ook weer niet te ver uit elkaar zodat niet opvalt dat ze erbij lopen als een uiteengerukt stel. En het schuldgevoel? Ze doen toch niemand kwaad? Ze hadden daar met z'n drieën moeten lopen, al kletsend, opgewonden door het bal, een beetje kerst voor wie dit jaar, door de staking, nog geen mandarijntje zal krijgen. Wat kunnen zij eraan doen dat Giulia ziek is? Zij hebben er niet voor gekozen om hier nu te lopen, bij het licht van de zonsondergang, in hun mooiste kleren. Zij met het haar opgestoken, haar rode jurk, de zoom die als stromende lava onder haar mantel uit piept, hij ruikt naar zeep, zij naar lavendel, het is normaal dat je je voor bepaalde gelegenheden mooi aankleedt en een luchtje opdoet, wie had kunnen bedenken dat Giulia niet zou meegaan?

Wanneer Borgo di Dentro wijkt voor de open ruimtes met elektrische verlichting van de nieuwe stad, halen ze opgelucht adem. Zwijgend lopen ze langs de furniturezaak die nog open is, langs de banketbakkerij met de brokken noga en de bergen geglazuurde amandelen, langs het wijnlokaal waar de

flessen staan te pronken. In een oogwenk zijn ze bij de zaal, ze gaan na elkaar naar binnen en laten zich zonder een woord tegen elkaar te zeggen uiteendrijven door de menigte. Hij zal haar niet ten dans vragen, zij zou sowieso weigeren, een smoesje verzinnen, te warm, te moe, wat dan ook.

Zij kletst met alle andere spinsters, met hun zussen, mannen, nichten, met iedereen maar niet met hem, en Pietro doet precies hetzelfde. En terwijl het orkestje een langzame wals speelt, laat zij zich meevoeren door een klein, blozend heertje en houdt Pietro een schooljuf in zijn armen. Hun blikken kruisen elkaar tijdens het rondwervelen, en allebei beseffen ze dat de avond voorbijkruipt, er lijkt geen einde aan te komen. Al een eeuwigheid zoeken ze elkaar, en nu ergert zij zich aan die juf die Pietro omstrengelt, en hij aan dat heerschap dat in Anita's hals hijgt, en alle goede voornemens waarmee ze naar het bal zijn gekomen behoeden hen niet voor deze kwelling.

Anita besluit naar huis te gaan, maar ze mag niet alleen over straat, na tien is het te laat, dus maakt ze zich los van haar begeleider en gaat op zoek naar Giuseppe Garibaldi. Ze heeft hem een paar minuten eerder zien binnenkomen met een blondine aan de arm, ze vraagt of hij haar naar huis kan brengen omdat ze zich niet lekker voelt.

Daar heeft haar broer helemaal geen zin in. 'Wacht even,' zegt hij. Hij gaat de dansvloer op, loopt naar Pietro Ferro en begint in zijn oor te praten, vraagt of hij Anita naar huis wil brengen, ze is tenslotte de beste vriendin van zijn verloofde en Pietro is bij hen kind aan huis, alsof hij de derde van de gebroeders Leone is, en het is alleen voor deze ene keer, er staat misschien iets te gebeuren met die blondine en nou ja, Giuseppe Garibaldi zou hem heel dankbaar zijn. Hij komt opgetogen terug bij Anita, wijst naar Pietro, die bleek en met zorgelijke blik bij het podium staat, en zegt: 'Geregeld, Pietro brengt je naar huis.'

Opnieuw moeten ze samen Borgo di Dentro trotseren. Ze

steken een pleintje over en slaan een stinkend steegje in dat tussen hoge, donkere huurkazernes ligt ingeklemd. Ze praten niet, Anita loopt voorop, Pietro vlak achter haar, met gebogen hoofd. Het is stikdonker, en de poortgewelven die op de steeg uitkomen zijn pikzwart, erachter liggen door onkruid overwoekerde binnenplaatsen vol rotzooi. Een rat schiet voor hen langs, duikt weg in een gat. Anita staat ineens stil en Pietro stopt niet op tijd, botst tegen haar aan. Zij voelt zijn ademhaling, ze loopt weer door, sneller nu, tot aan de rand van de bebouwde kom. Ze kijkt omlaag, naar de Piazza Castello. Borgo di Dentro is middeleeuws, maar een grote trap verlicht door acetyleenlampen zal hen uit de duisternis voeren.

Anita rent de trap af, koerst met grote stappen op de booglantaarn af aan de voet van de brug over de Orba. Het waait, er klinkt geluid van stromend water en brekend ijs. Het meisje gaat nog sneller lopen. Razendsnel lopen ze door de wijk met huizen en werkplaatsen langs de rivier. Een echte naam heeft die niet, alleen Borgo. Met gebogen hoofd snellen ze voort, achter elkaar, ze rennen bijna, als je hen zag zou je denken dat het om een noodgeval ging, dat er iemand te hulp moest worden geschoten. Anita hijgt, maar houdt niet in. Pietro heeft het warm, zweet, probeert niet naar de gestalte voor hem te kijken, hij houdt zijn ogen strak op het pad gericht, maar daar zijn haar enkels, de rode golving van haar jurk, het krakende leer van haar laarsjes. Binnen de kortste tijd zijn ze erdoor, weer in het open veld.

De weg heuvelop dwingt Anita rustiger te gaan lopen, en om niet weer tegen haar aan te botsen past ook Pietro zijn tempo aan. Een kar komt ratelend aan, haalt hen in en laat hen achter in de zware stilte die als een deken over de aardappelakkers en stakerige wijnranken ligt. De maan staat hoog, de weg weerkaatst een ijzige schittering. Na de eerste bocht komt het pad dat naar Hoeve Leone leidt.

Dat is het enige waar Anita op wacht, ze heeft al bedacht wat

ze gaat zeggen: *Bedankt, Pietro, ga nu maar terug naar het feest, verder is niet nodig, ik ben er.* Daar denkt ze al aan sinds ze de zaal hebben verlaten, het belangrijkste is de avond zonder schade af te sluiten, morgen ziet ze wel hoe ze hieroverheen moet komen, hoe ze die hartstocht moet overwinnen, in maart gaan Giulia en Pietro trouwen, dan zijn ze man en vrouw, en eigenlijk zijn ze dat nu al, het zou zijn alsof ze haar zus bedroog. Ze zal zeggen: *Bedankt, Pietro, je kunt nu wel teruggaan, verder hoeft niet, ik ben zo thuis.* Dus als ze boven aan de weg het pad naar Hoeve Leone wit ziet oplichten, blijft Anita staan en draait zich om, maar in plaats van te praten zonder hem aan te kijken, slaat ze haar ogen op en kijkt recht in die van hem, hongerig, van streek.

‘Pietro,’ zegt ze.

Hij drukt zijn vingers tegen haar lippen. Zijn vingertoppen voelen koud en ruw aan. Anita is buiten adem, haar adem omhult hen allebei. Van zo dichtbij heeft ze Pietro’s ogen nog nooit gezien. Het meisje sluit de hare en legt haar vingers op zijn oogleden, dan op zijn jukbeenderen, op zijn ijskoude wangen.

‘Alsjeblieft, Anita.’

Het is een onstuimige kus. Meer, denken ze allebei wanneer hun lichamen zich van elkaar losmaken. Meer, meer, meer, maar Anita Maria Vergine Leone zegt: ‘Nooit meer,’ en Pietro Ferro knikt.

Zij rent naar huis, kruipt in bed, valt pas tegen de ochtend in slaap, de volgende dag doet ze alsof ze ziek is en blijft onder de dekens. Ze doet niet alsof, ze voelt zich echt ellendig, heeft zich nog nooit zo gevoeld, ze heeft geen energie en geen trek, geen controle over haar gedachten, voortdurend ziet ze Pietro voor zich, herbeleeft de kus, zijn ogen, de kus, zijn handen, de kus, zijn lippen, de kus. Ze verdrijft de beelden, maar die komen terug, het is alsof ze hem nog proeft. Als er iemand naar haar bed komt, wendt ze haar gezicht af, ze is bang dat ieder-

een kan zien wat er in haar omgaat, de geur herkent. Ze wil zich wassen, maar kan het niet opbrengen, ze wil hem blijven ruiken, het is vreselijk, dit is haar nog nooit overkomen. Dus dit is liefde, denkt ze, een ziekte. En iedereen heeft het ook over de griep, waarschijnlijk dezelfde als bij Giulia, en ze laten haar lekker in bed liggen. Grootmoeder Luigina komt met een kom kippenbouillon, Giuseppe Garibaldi met een gekookte appel. Na drie dagen komt ze uit bed, bleek en beurs alsof ze in elkaar is geslagen. Als dit liefde is, wil Anita Maria Vergine Leone er niets van weten.

Pietro Ferro blijft uit de buurt. Een tijdje na het dansfeest komt Giuseppe Garibaldi hem toevallig tegen bij het tramstation, en hij vraagt waarom ze hem niet meer zien. Pietro hangt met afwezige blik een heel verhaal op over dingen die hij moet regelen en andere onverwachte zaken. Zo gaan de dagen voorbij en blijft hij de hele familie Leone ontwijken, en als de kerst nadert, voelt dat als een zwarte sluier.

Op kerstavond vertrekt hij om tien minuten voor middernacht met Giulia uit het paleis om naar de mis te gaan. Zodra de twee er zeker van zijn dat niemand hen heeft gezien, duiken ze weg onder een poortgewelf. Borgo di Dentro loopt leeg, sommigen gaan naar de nachtmis, anderen bereiden alvast de soep voor daarna. Zelfs de misdadigers hebben vrij. Het tweetal loopt terug en sluipt stilletjes naar de zolder, waar ze gaan liggen op een bed van droge bladeren en oude lappen dat Pietro die middag heeft ingericht onder de rekken met rupsen, en daar vrijen ze voor het eerst.

Het was Pietro's idee. Deze dagen is het bordeel niet afdoende. Zelfs de nieuwe meisjes niet die de madam hem aanpreest tegen een gereduceerde prijs. Stevige tietten en blote dijen kunnen Anita's lippen niet uitwissen. Alles ruikt naar haar. Hij is verstrooid, loopt verkeerd, mist de tram. Tijdens het werk staat hij te dromen, op het gevaar af een vinger kwijt te raken in de katoenfabriek. Als ik met Giulia vrij, denkt hij, zal Anita

verdwijnen. Hij moet het proberen, pijn moet je met pijn verdrijven. En trouwens, hij houdt van Giulia, dat weet hij zeker, toen ze vijf waren wilde hij al met haar trouwen, toen zij, mager als een vogeltje en zonder voortanden, naar hem lachte en hem haar kommetje warme melk met koffie aanbood. De liefde bedrijven met zijn vrouw zal hem genezen.

Giulia stemt in omdat het haar zwaar te moede is. De staking, haar moeder, elke avond Suez. En bovendien zeggen ze dat sommige vrouwen op het punt staan toe te geven. Er is een bijeenkomst geweest met een afgevaardigde van de bazen, zij was niet uitgenodigd, Anita wel, maar die was niet gegaan en Giulia had begrepen dat ze wel had willen gaan.

Zelfs de pastoor bemoeide zich ermee. Drie dagen voor kerst veroordeelde hij vanaf de kansel het dansfeest en de stakende vrouwen die geld van de socialisten hadden aangenomen. Mensen die uit zijn op wanorde, bulderde hij. Mensen die zelfs geen respect hebben voor de heilige wanneer de processie langskomt, en terwijl de gelovigen de lof des Heren zingen, blijven die ellendelingen gewoon met de els werken en spijkertjes in zolen slaan. Maar God is heus niet doof. Niet doof en niet blind. Het geld van de socialisten is vuil, dat ziet God heel goed.

Noem het geld. De aalmoes die Giulia en haar moeder van de Sociëteit van de Democratische Partij kregen was net genoeg voor twee dozijn eieren, twee kilo gedroogde bonen, een fles melk en drie manden kolen. Ze wordt steeds magerder, haar ribben zijn zichtbaar onder haar jurk, van haar borsten is weinig over. De pastoor zou zelf aan liefdadigheid moeten doen. Is dat soms niet zijn eerste plicht?

In Borgo di Dentro is iedereen dol op hem omdat hij, vers van het seminarie, aan zijn vader zijn erfdeel heeft gevraagd, en met dat geld een parochiehuis wil bouwen en arme kinderen middageten en een tussendoortje wil geven. De werkzaamheden zijn al begonnen. Er komt een huiswerkklas, een

voetbalveld, een theater en 'lichtprojecties'. Alleen maar woorden, tot nu toe. Maar toch beschouwt iedereen hier hem al als een heilige. Ook Anita is gek op hem. Dat is haar *Maria Vergine*-kant, peinst Giulia.

Salvi. De pastoor heet don Giuseppe *Salvi*. Het erfdeel waarmee hij dat parochiehuis wil bouwen komt van het werk van vrouwen zoals zij. Giulia bedenkt dat ook zij aan dat theatertje zal meebetalen, de gordijnen voor het doek misschien, of de planken van het podium, en ze bedenkt dat don Salvi, toen Onze-Lieve-Heer hem dwong te kiezen tussen Liefdadigheid en Familie, duidelijk heeft gekozen, en of hij heeft gekozen.

Anita was ontdaan door de preek en gaf het geld terug aan de Sociëteit, ze moesten het maar geven aan wie het harder nodig had. Die *Maria Vergine*-kant van haar kan Giulia soms niet uitstaan. Vandaar dat ze haar niet om raad vraagt en zonder meer instemt met Pietro's voorstel, ook al ervaart ze dat ongeduld als een versnelling van het leven, een wanklank die op haar zenuwen werkt nadat ze al die jaren op de openbaring van de eerste huwelijksnacht hebben gewacht. En ze vindt het sowieso niet fijn om iets geheim te houden voor Anita. Het is een struikelblok, een obstakel in haar hoofd. Maar voor haar gevoel staat ze al voor het altaar, en ze denkt dat ze met heel haar hart van Pietro Ferro houdt: waarom hem dan niet zijn zin geven?

Kerstmis gaat voorbij, en ook oudejaarsavond. De nieuwe eeuw laat zich in Borgo di Dentro voelen met een lichte aardbeving, geen schade, een kort berichtje in de krant, in *Il Corriere delle Valli*. Don Salvi liet een speciale novene bidden en Assunta verbruikte een extra portie kolen om een grote pan met water en zout te laten koken: 'De lucht moet gezuiverd,' zegt ze. Anita komt nog steeds de deur niet uit: ze heeft Nino Bixio gestuurd om te zeggen dat ze zich nog altijd niet goed voelt. De etalages van de banketbakkerijen in de nieuwe stad verliezen hun aantrekkingskracht, de voorraad kolen is gehal-

veerd, het bord GESLOTEN WEGENS WERKZAAMHEDEN hangt nog steeds op dezelfde plek en Pietro Ferro heeft haar niet gevraagd het nog een keer te doen. Dat had haar argwaan moeten wekken. Maar dat soort dingen begrijp je pas naderhand. Op dat moment had het haar niet vreemd geleken, omdat ze het zelf ook niet wilde. Het had pijn gedaan, was afge raffeld, allebei hadden ze zich erg ongemakkelijk gevoeld. Dat had ze tenminste aangenomen, afgaand op hoe Pietro te werk was gegaan, met horten en stoten, dan die lange pauze midden in het hele gebeuren. Een minuut? Twee? Met zijn gezicht afgewend. Misschien zit een man zo in elkaar, heeft hij een onderbreking nodig. In een echt bed, lekker warm, zou het heel anders zijn geweest, dacht ze in die dagen. Hoe dwaas.

Tijdens die drie dagen van liefdeskoorts versmolt in Anita's hoofd het beeld van Pietro Ferro met de beelden van het Sint-Maartenfeest dat net achter de rug was, het hagelwitte overhemd van de avucatein, het bord met de rode letters, de pastoor met gebalde vuist, de rochelende en vloekende Assunta, de dampende teilen. In haar halfslaap herbeleefde ze ook haar eerste dag in de spinnerij. Ze is net negen geworden, haar moeder leeft nog, maar is ziek en kan niet meer bij de Salvi's werken. Nu is het haar beurt, maar ze weet niet wat ze met haar handen aan moet en klemt ze dus maar tegen haar buik. De opzichtster doet voor wat ze met de stoom moet doen die de teil verhit, en met de mand vol cocons van zijderupsen: ze legt uit hoe ze de rupsen moet borstelen om het draadeinde te pakken te krijgen, hoe ze ze met het draadeinde goed zichtbaar in de manden moet leggen waaruit de vier spinsters putten die ze van draad moet voorzien. Ze is kortaf. 'Ik heb geen tijd te verliezen, kijk en leer,' zegt ze. Ze laat haar achter met een borstel-tje in de ene en een aantal zijderupsen in de andere hand. De kleine Anita dompelt alles onder in het gloeiend hete water.

Wat is het anders dan toen ze thuis oefende! Hier gaat alles

razendsnel, de hal is gigantisch, het lawaai oorverdovend, de geur maakt haar misselijk, de opzichtster loopt heen en weer (nu schreeuwt ze tegen een ander meisje dat ze moet opschieten), zo meteen komt ze terug om te controleren, en de angst, de maffe lucht, de herrie is zo overweldigend dat Anita voelt hoe haar vingertoppen gevoelloos worden, haar vingers verbranden, de tranen komen, eerst één dikke drup, dan nog een, in een mum van tijd is haar hele gezicht nat en staan haar handen in brand.

Maar kijk, dan friemelen zich plotseling kleine vingers tussen de hare, een, twee, drie keer: ze trekken het draadeinde tevoorschijn, leggen de cocon in de goede mand, dompelen haar verbrande vingers in het kommetje met koud water. Wie is het toch die haar helpt?

Ze is te verdrietig om op te kijken, terwijl de vingertjes blijven opduiken tussen de hare, eerst steeds opnieuw, dan alleen nog maar af en toe wanneer Anita het tempo niet kan bijhouden, wanneer de opzichtster eraan komt, op dat moment verschijnen ze weer in haar teil en leggen ze er twee of drie rupsen in met het draadje er al uit, klaar voor de spinsters. Geduldige en behulpzame vingertjes, vingers van de blauwe fee, van de boskabouters, die haar net zo lang helpen totdat, na een tijd die ze nog niet heeft leren meten, de sirene klinkt en het tijd is om de aardappelen en uien te eten die de anderen, heel slim, samen met de rupsen hebben laten koken. Pas dan herkent Anita haar.

‘Schiet op.’ Een eekhoornsnuitsje achter de stinkende dampen. ‘Laten we snel eten, dan kunnen we gaan hinkelen.’

Haar klasgenootje, haar vriendinnetje Giulia. Het ‘tweede’ zusje Leone.